

OSMANLI KALELERİ LİTERATÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ömer Gezer*

Öz

Bu yazı Balkanlar özelinde Osmanlı kaleleri üzerine yapılmış modern araştırmaları ele alıyor. Osmanlı askerî tarihinin bir cüzü olarak Osmanlı kaleleri üzerine yapılan çalışmaların sayısı, imparatorluğun coğrafi genişliğine tezat bir şekilde az sayıdadır. Yeni askerî tarihçiliğin Osmanlı tarihçilerinin gündeminde kendisine yer bulmasıyla birlikte kaleler giderek daha fazla sayıda tarihçinin araştırmasına konu oluyor. Bu yazıda, bir durum tespiti yapabilmek için, evvela Osmanlı kalelerinin askerî mimarîsi üzerine yapılan araştırmalar, daha sonra tekil olarak kale monografileri ve nihayet serhad bölgelerinde kale sistemlerini inceleyen eserler mercek altına alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı kaleleri, Osmanlı askerî mimarisi, serhad, askerî bürokrasi.

I. Giriş

Literatür değerlendirmeleri yayınlandıkları gün itibarıyla eskimeye mahkûm, hatta kimi zaman eskimış yazılardır. Osmanlı kaleleri üzerine yapılmış modern araştırmaları değerlendirme girişimi ise, bu makalenin yazarının filolojik engelleri nedeniyle, İmparatorluğun yayıldığı coğrafyaya mütenasip bir şekilde çok sayıda dilde yazılmış eserlerden meydana gelen bir deryanın yalnızca küçük bir parçasına yelken açmak olacaktır. Ancak Osmanlı askerî tarihi araştırmalarının son senelerdeki hızlı gelişimiyle birlikte, bunun bir parçası olarak Osmanlı kaleleriyle ilgili çalışmaların da arttığına dikkat çekmek lazımdır; bir durum tespiti yapmak bu nedenle büsbütün faydasız değildir.¹

Bu yazı, başlığın açıkça vaat ettiği üzere Osmanlı kaleleri üzerine yapılmış modern araştırmaların bir değerlendirmesini yapmak hedefindedir. Belirtmek gerekir ki, Osmanlı askerî tarihi, imparatorluğun siyasî tarihinin bir cüzü olarak düşünülmüş, uzun seneler boyunca harp tarihi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda Osmanlı kaleleri de ancak savaşın bir sahnesi olarak görülmüştür. Bu ahval içerisinde Osmanlı kalelerinin mimarisi, garnizonların yapısı, mühimmat envanteri, önemli sayıda olduğunu bildiğimiz kalelerde istihdam edilen askerlerin yaşesi de dahil olmak üzere bir kalenin tam anlamıyla her şeyiyle

* Hacettepe Üniversitesi, Tarih Bölümü, omergezer@hacettepe.edu.tr

¹ Osmanlı askerî tarihini konu edinen çalışmalar daha önce çeşitli yazılarda ele alınmıştır. Yeni askerî tarihçiliğin izlerinin Türk tarih yazımında henüz bu kadar belirgin olmadığı bir tarihte yapılmış bir değerlendirme için bkz. Kahraman Şakul, "Osmanlı Askerî Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2, 2003, ss. 529-571. Bu tarihten itibaren gerek Türkiye'de, gerekse Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yapılan araştırmaların Osmanlı'yı da yeni askerî tarihçiliğin konusu yapmaya başladığını söylemek gerekir. Henüz bu yeni araştırmaların toplu bir şekilde değerlendirildiği bir çalışma yoksa da, yeni askerî tarihçiliğin yöntemlerinin Osmanlı askerî tarihine nasıl uygulanacağını gösteren yayınlar mevcuttur. Bunlar arasında bkz. Cevat Şayin ve Gültekin Yıldız (Ed.), *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012; Kahraman Şakul (Ed.), *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

ilgilenen bürokrasinin işleyişi üzerine yapılan araştırmalar ancak 1980'lerden itibaren, Osmanlı arşivlerinin tasnifinin hızlanmasına paralel olarak ortaya çıkmıştır.²

Aslında Osmanlı kaleleri üzerine yapılan çalışmaların öncüsü olarak A.Z. Hertz'in Tuna Nehri'nde stratejik önemi son derece yüksek bir noktada bulunan Adakale hakkında yazdığı makaleleri göstermek doğru olacaktır.³ Hertz'in çalışmalarıyla aşağı yukarı aynı tarihlerde Alan Fisher da Karadeniz'in kuzeyindeki en önemli Osmanlı kalesi Azak üzerine bir makale kaleme almıştır.⁴ Rhoads Murphey'nin 1977 tarihli Osmanlıların Musul Kalesi'ndeki inşaa faaliyetlerini incelediği makalesi⁵ ile Pál Fodor'un 16. ve 17. yüzyıllarda Macaristan'da Osmanlıların kale inşaatlarını ele aldığı 1981 tarihli çalışması⁶ da öncü çalışmalar arasındadır. Nejat Göyünç'ün 18. yüzyılda Balkanlarda Osmanlı kaleleri üzerine Askeri Tarih Kongresi'nde sunduğu tebliği ise konuya giriş mahiyetinde olup bu iki makaleyi takip eder.⁷

Bu çalışmaları bir süre sonra Türkiye'de kaleme alınan yenileri izleyecektir. Mahir Aydın'ın Faş Kalesi hakkındaki makalesi⁸ ve Eftal Şükrü Batmaz'ın Osmanlı döneminde Anadolu kalelerinin işleyişi üzerine hazırladığı yayımlanmamış yüksek lisans tezi⁹ bu cümleden önemli çalışmalar olarak göze çarpar. Ne var ki bu araştırmaların arkası gelmemiş, aşağıda zikredilecek birkaç eserden başka yeni yayın yapılmamış, Osmanlı tarihçiliğinin gündemini uzun süre imparatorluğun

² Osmanlı kalelerine dair tespit edebildiğim ilk çalışma Hans Högg'ün Boğazlardaki erken dönem istihkâmları üzerine kaleme aldığı kitabıdır, bkz. *Türkenburgen an Bosporus und Hellespont: Ein Bild frühosmanischen Wehrbaus bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts*, Dresden: Focken&Oltmanns, 1932. Bu çalışmayı kısa bir süre sonra İstanbul Boğazı'ndaki hisarları ele alan bir başka araştırma izleyecektir, bkz. Albert Gabriel, *Les châteaux turcs du Bosphore*, Paris: E.de Boccard, 1943. Çanakkale Boğazı'nda Fatih Sultan Mehmed tarafından yapılan kaleler üzerine İsmail Utkular'ın hazırladığı kitap bu alandaki ilk Türkçe eser olmak özelliğini taşır, bkz. *Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi yay., 1954. Utkular'ın kitabını, Osmanlı kalelerine özel olmasa da, Türkiye'de kaleler üzerine yayınlanmış bir başka araştırma takip eder. Bkz. Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara: Doğu yay., 1959. Bilimsel olmaktan ziyade popüler tarihçilik örneği olan bu eserin sadece bir cildi yayınlanmıştır.

³ A.Z. Hertz, "Ada Kale: The Key to the Danube, 1688-1690", *Archivum Ottomanicum*, 3, 1971, ss. 170-184; "Armament and Supply Inventory of Ottoman Adakale, 1753", *Archivum Ottomanicum*, 4, 1972, ss. 95-171; "The Ottoman Conquest of Adakale, 1738", *Archivum Ottomanicum*, 6, 1980, ss. 151-210.

⁴ Alan Fisher, "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 21/2, 1973, ss. 161-174.

⁵ Rhoads Murphey, "The Construction of a Fortress at Mosul in 1631: A Case Study of an Important Facet of Ottoman Military Expenditure", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071-1920*, (Ed.) Halil İnalçık ve Osman Okyar, Ankara: Meteksan, 1977, ss. 163-177.

⁶ Pál Fodor, "Bauarbeiten der Türken an den Burgen in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXV/1, 1981, ss. 55-88.

⁷ Nejat Göyünç, "Osmanische Festungen auf dem Balkan im 18. Jahrhundert", *Internationaler Kongress für Militärgeschichte Wien 6.-10. Juni 1983, Beiträge*, Viyana, 1983, ss. 79-83.

⁸ Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları*, 6, 1986, ss. 67-138.

⁹ Eftal Şükrü Batmaz, *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Kalelerin İdari ve Askeri Fonksiyonları (1550- 1750)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1989. Batmaz, yüksek lisans tezinin kısa bir özetini daha sonra bir makale olarak yayınlamıştır, bkz. "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7, 1996, ss. 1-10.

sosyo-ekonomik tarihini araştıranlar belirlemiştir. Osmanlı kalelerinin tarihçilerinin gündeminde kendine yer bulması için 2000'li yılları beklemek gerekecektir.

Sonraki sayfalarda, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nin elinizdeki Balkanlarda Osmanlı Kaleleri sayısında yer alan makalelerle de uygun biçimde (Kuşkusuz başka türlü de mümkündür.) üç başlık altında literatüre dair genel bir değerlendirme yapılacaktır. İlk başlık Osmanlı askerî mimarisi eksenindeki çalışmalara, sonraki başlık ise savaşın ve barışın hedefi konumundaki kalelere dair yazılmış monografilere ayrılmıştır. Üçüncü ve son başlıkta ise kalelere değil daha geniş bir coğrafyadaki kale sistemlerine, garnizonlar ve askerî bürokrasiye dair araştırmalarla birlikte yer verilecektir.

II. Osmanlı Kalelerinin Mimarisi Üzerine Çalışmalar

Sahra istihkâmılarından kışlalara kadar uzanan geniş bir yapı çeşitliliğine atıfta bulunan askerî mimarinin en önemli eserleri kalelerdir. Buna rağmen Osmanlı kalelerine odaklanmış araştırmaların çok azı kaleleri özellikle askerî mimari açısından ele almıştır. Esasen Osmanlı mimari tarihinin kaynaklarını tanıttığı bir makalesinde Muzaffer Erdoğan, kale tamirat defterlerinin önemine erken bir tarihte, 1951'de, işaret etmiştir.¹⁰ Ancak Osmanlı kale mimarisine yönelik ilk eserler, daha önce vurgulandığı gibi Murphey ve Fodor tarafından kaleme alınmıştır.

Murphey, 1979'da savunduğu doktora tezine¹¹ yönelik çalışmalarının bir neticesi olan makalesinde Musul Kalesi'nin 1631'deki inşa sürecini yapı malzemeleri, iş gücünün temini ve ücretlendirilmesi ile inşaat için mali kaynakların bir araya getirilmesi gibi açılardan, Osmanlı maliye kayıtlarına ve kroniklerine dayanarak ortaya koymuştur.¹² Fodor ise daha geniş bir zaman diliminde, takriben iki yüzyıllık bir süreç içerisinde ve daha geniş bir coğrafyada, Osmanlı hâkimiyetindeki Macaristan'da kale inşa ve tamir faaliyetlerini benzer açılardan inceler.¹³ Bu iki araştırma, Osmanlıların, kale tamiri ve inşası için gereken çok çeşitli kaynakları bir araya getirirken karmaşık bürokratik mekanizmaları harekete geçirmeyi becerebildikleri oranda başarılı olduklarını göstermektedir. Ancak her iki araştırma da, askerî devrimin o günlerde Osmanlı tarihçiliğinin gündeminde bulunmamasından olsa gerek, Osmanlı kalelerinin mimari özelliklerini tartışmaz.¹⁴

¹⁰ Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Mimari Tarihinin Arşiv Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 3/5-6, 1951 [1953], ss. 95-123.

¹¹ Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639 / 1032-1049): Key to the Understanding of the Relationship Between Center and Periphery*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Şikago: University of Chicago, 1979.

¹² Murphey, *Construction of a Fortress*.

¹³ Fodor, *Bauarbeiten der Türken*.

¹⁴ Buna karşın, Högg, her iki makaleden çok önce yayımlandığı kitabının Boğazlardaki Osmanlı kalelerinin mimari tarihi açısından önemini tartıştığı sayfalarında söz konusu yapıları askerî açıdan da incelemiştir. Ne var ki Högg'ün incelemesi esasen göçebe Türklerin kurdukları imparatorlukta kale yapmayı kimlerden tevarüs ettiği sorusuna bir cevap arayışından ibaret kalmıştır. Bkz. Högg, *a.g.e.*, ss. 32-46.

Bu alanda ilk eser, II. Mehmed döneminde Boğazlarda inşa edilen Osmanlı kalelerini doktora tezinin konusu olarak seçen Burcu Özgüven tarafından hazırlanmıştır. Ana kaynak grubunu seyahatnameler ve kroniklerin oluşturduğu tezinde Özgüven, topun kuşatmalarda kullanılmasının kale mimarisindeki değişimi tetiklediğini vurgulayarak Boğazlardaki Osmanlı kalelerinin ateşli silahları kullanmaya elveren bir mühendislikle inşa edildiğini, dolayısıyla Rönesans mimarisinin özelliklerini taşıdığını vurgular. Özgüven'e göre 1452'de II. Mehmed tarafından İstanbul Boğazı'nda inşa ettirilen Rumeli Hisarı türünün "Avrupa'daki ilk örneklerinden birisi, belki de birincisidir."¹⁵

Erken dönem Osmanlı askerî mimarisini inceleyen makalesinde Simon Pepper de, Rumeli Hisarı'nda sahil tabyalarının top kullanmaya uygun bir şekilde tasarlandığını tekrar eder ve Osmanlı askerî mimarisinin, 15. yüzyılda İtalyan mühendisler tarafından geliştirilen açılı tabyalara bir katkıda bulunmasa bile, "bu döneme ait ayakta kalmış bazı Osmanlı yapılarının top güllerinin etkisine direnebilecek ve yeni silahları konuşlandırabilecek şekilde yeni askerî mimarinin iyi gelişmiş örnekleri olduğunu" öne sürer.¹⁶

Osmanlı askerî tarihçiliğinde 2000'li yıllarda yaşanan ivme Osmanlı kalelerinin mimarisi üzerine yapılan çalışmalara kısmen yansımıştır. Osmanlı askerî mimarisi başlı başına bir konu olarak tarihçilerin ilgisini çekmezken sanat tarihçilerinin ve bilhassa da arkeologların katkıları bu alanda önemli bir birikim meydana getirdi. Bu bağlamda 2000'de Budapeşte'de Osmanlı Macaristanı'nın arkeolojisi konulu sempozyumda tebliğlerin önemli bir kısmının Osmanlı askerî mimarisine, bilhassa da Budin, Estergon ve İstolni Belgrad gibi kalelere ayrıldığını belirtmek lazım.¹⁷

Arkeoloji ve Osmanlı askerî tarihinin en önemli işbirliği, imparatorluğun Karadeniz serhaddinde, Özü ve Akkerman kalelerinin geçmişini gün yüzüne çıkarmak için yapıldı. Svetlana Bilyayeva, Bozkurt Ersoy, Caroline Finkel ve Victor Ostapchuk'un liderliğindeki disiplinler arası araştırmalar sonucunda¹⁸ Osmanlı askerî tarihine yeni bulgularla katkı veren iki özgün çalışma ortaya çıkmıştır.

¹⁵ Burcu Özgüven, *Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmed Kaleleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1997, s. 150. Özgüven'in doktora tezinden hareketle hazırladığı bir başka çalışması için bkz. "Early Modern Military Architecture in the Ottoman Empire", *Nexus Network Journal Architecture and Mathematics*, 16, 2014, ss. 737-749.

¹⁶ Simon Pepper, "Ottoman Military Architecture in the Early Gunpowder Era: A Reassessment", *City Walls: The Urban Enceinte in Global Perspective*, (Ed.) James Tracy, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 309.

¹⁷ Ibolya Gerelyes ve Gyöngi Kovács (Ed.), *Archeology of the Ottoman Period in Hungary - Papers of the Conference Held at the Hungarian National Museum, Budapest, 24-26 May 2000*, Budapeşte, 2003. Macaristan'da Osmanlı askerî mimarisi hakkında ayrıca bkz. Gyöngi Kovács, "Ottoman Military Architecture in Hungary", *Thirteenth International Congress of Turkish Art - Proceedings*, (Eds.) Géza Dávid ve Ibolya Gerelyes, Budapeşte, 2009, ss. 375-392.

¹⁸ Özü Kalesi'nde yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde ortaya çıkan sonuçlar için bkz. Bozkurt Ersoy ve Svetlana Beliaeva (Bilyayeva), "Özü Kalesi (Ukrayna-Ochakiv) Arkeolojik Çalışmaları", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997, Ankara*, c. I, (Haz. Azize Aktaş Yasa), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1999, ss. 263-268. Akkerman Kalesi'nde yürütülen arkeoloji araştırmalar hakkında projenin internet sayfasında yeterli bilgi bulmak mümkündür. Bkz. www.akkermanfortress.utoronto.ca [Son Erişim: 23.11.2018].

Finkel ve Ostapchuk birlikte kaleme aldıkları makalede Avrupa'da askerî devrim ve kale mimarisindeki değişim bağlamında 1695-1710 seneleri arasında yapılan modernleşme çalışmalarına odaklanarak Özü Kalesi örneğinde Osmanlı askerî mimarisini de tartışmışlardır.¹⁹ İnceledikleri dönem itibarıyla kale inşa ve tamir defterlerinin sadece masraflara değil, aynı zamanda askerî mimarinin niteliğine de ışık tuttuğunu vurgulayan Finkel ve Ostapchuk'a göre Osmanlılar, yaygın görüşün aksine, Avrupa'da askerî mimarinin ortaya çıkardığı yenilikleri sadece takip etmiyor, kale modernizasyonlarında da tatbik etmeye çalışıyordu. Farklılıkların en önemli kaynağı ise, gerekli iş gücünün seferber edilmesinde ve yapı malzemesinin temininde yaşanan sorunlardı. Victor Ostapchuk'un Svetlana Bilyayeva ile yazdığı bir diğer makalede Akkerman Kalesi üzerinden benzer sonuçlara ulaşılmış, benzer sorunlara işaret edilmiştir.²⁰

Osmanlı askerî teknolojisinin yetersizliği ezberini bozan açıklamalarıyla Osmanlı askerî tarihçiliğinin yakın dönemdeki en önemli eseri olan Gábor Ágoston'un *Barut, Top ve Tüfek*²¹ adlı çalışması beklendiği gibi, yeni askerî tarihçiliğin gündemiyle birlikte, büyük bir yankı uyandırdı. Eser konusu gereği Osmanlı kalelerini bahis dışında tuttuğu halde, yerleşmiş kabulleri Osmanlı arşivlerine dayanan araştırmalar neticesinde sorgulamaya tabi tutmasıyla Osmanlı askerî mimarisi üzerine yapılan çalışmalara da ilham verebilirdi. Ancak aynı dönemde yazılmış ve yine dünyada ve Türkiye'de ilgiyle karşılanmış kitabında Mark L. Stein "Osmanlı kaleleri Avrupa kaleleri kadar iyi tasarlanmış ve inşa edilmiş değildi."²² iddiasında bulunur.

İmparatorluk kalelerinin bütününe mercek altında aldığı eserinde David Nicolle da 16. yüzyılda Osmanlı askerî mimarisinde dikkat çekici değişiklikler görüldüğünü kabul etse de, çağdaş Avrupalı benzerlerine nazaran Osmanlı kalelerinin eski moda kaldığını yazar. Nicolle'a göre, "Birçok Osmanlı istihkâmı dikkat çekici şekilde tasarım bütünlüğüne sahip basit dikdörtgen yapıları garnizon kalelerinden ibaretti. Modern Avrupalı topçu kalelerinin alçak ve toprak dolma duvarlarının aksine, taştan surları yüksek kalmaya devam etmişti."²³ Nicolle, kitabında ayrıca palankaların Osmanlı askerî mimarisinin özgün unsurları olduğunu da vurgular.²⁴

¹⁹ Caroline Finkel ve Victor Ostapchuk, "Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi", *Muqarnas*, 22, 2005, ss. 150-188, burada ss. 161-174.

²⁰ Victor Ostapchuk ve Svetlana Bilyayeva, "The Ottoman Northern Black Sea Frontier at Akkerman Fortress: The View from a Historical and Archaeological Project", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 137-170, burada ss. 156-160.

²¹ Ágoston'un kitabının İngilizcesi ilk olarak 2005'te yayımlanmıştır: *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005. Kitap kısa bir süre sonra Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. *Barut, Top ve Tüfek – Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*, (Çev. Tanju Kada), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

²² Mark L. Stein, *Osmanlı Kaleleri – Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 45. Kitabın İngilizcesi, Türkçe tercümesiyle aynı yıl yayımlanmıştır: *Guarding the Frontier – Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe*, Londra: Taurus Academic Studies, 2007.

²³ David Nicolle, *Ottoman Fortifications 1300-1710*, (Illustrated by Adam Hook), Oxford: Osprey, 2010, s. 17.

²⁴ Nicolle, *a.g.e.*, s. 17 ve 21. Osmanlı palankaları hakkında yapılmış ilk çalışma için bkz. Özgüven "The

Denwood N.S. Holmes ise, 2012'de Princeton Üniversitesi'nde tamamladığı ve II. Mehmed döneminde inşa edilmiş Osmanlı kalelerini ve istihkâmlarını mercek altına aldığı tezinde, Özgüven ve Pepper'den kısmen farklı olarak, bu dönemde yapılan kalelerin bütünlüklü bir mimari üslubun sonuçları olmadığını, fakat özellikle Kale-i Sultaniye'nin erken modern dönem askerî mimarisinin bir ustalık eseri olarak kabul edilmesi gerektiğini, zira ilk defa burada, sonraki dört yüzyılda kaleyi tanımlayacak şekilde topun tehdidinin ve faydalarının dikkate alındığını öne sürer.²⁵ II. Mehmed'in Osmanlı askerî mimarisine bıraktığı mirası tartıştığı bölümdeyse Holmes, yüksek duvarlı poligonal kulelerin sonraki asırda da inşa edildiğini, ancak II. Bayezid döneminden²⁶ itibaren Osmanlıların ateşli silahları etkin bir şekilde kullanmak üzere dairesel forma sahip tabyalar inşa etmeye başladıklarını, fakat erken modern dönemde askerî mimarinin izlediği seyirden farklı olarak kalenin bütün cephelerini istihkâmlarla çevrelemediklerini yazdıktan sonra, muhtemelen bu nedenle Osmanlı kalelerinin savunmalarının zayıf bulunduğunu iddia eder. Ancak yazar daha kesin bulgulara ihtiyaç olduğunu da tezinde ifade etmektedir.²⁷

Osmanlı askerî teknolojisi üzerine yazdığı makalesinin askerî mimariye ayırdığı başlığında Kahraman Şakul, Osmanlı kalelerinin inşasında kullanılan malzeme ve teknik sebebiyle (horasanî) bu yapıların top ateşine karşı dayanıklı olduğunu, bilhassa Macaristan cephesinde büyük kalelerin etrafında dizilmiş palankaların da Osmanlıların ihtiyaçlarını karşıladığını savunur. Şakul ayrıca, iddiasını güçlendirmek için, Macaristan'da İtalyan askerî mühendisler tarafından inşa edilmiş Habsburg kalelerinin Osmanlı ordusuna teslim olduğunu,²⁸ buna karşın 19. yüzyıl gibi geç bir tarihte bile Çin'in yeni istihkâmlarla takviye edilmediği kalelerinin de İngiliz topçularına dayanabildiği örneğini de vermektedir.²⁹

Palanka: A Characteristic Building Type of the Ottoman Fortification Network in Hungary", *Electronic Journal of Oriental Studies*, 4, 2001, ss. 1-12; ayrıca aynı yazar, "Palanka Forts and Construction Activity in the Late Ottoman Balkans", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 171-187.

²⁵ Denwood Nathan Stacy Holmes, *The Independently Fortified Tower: An International Type in Ottoman Military Architecture, 1452-1462*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton: Princeton University, 2012, s. 257.

²⁶ Ram Kalesi örneğinde II. Bayezid döneminde Osmanlı kale inşa süreci ve masrafları için bkz. Machiel Kiel, "The Ottoman Castle of Ram (Hram) in Serbia and the Accounts of Its Construction, 1491", *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, (Eds.) Srdan Rudić ve Selim Aslantaş, Belgrad: The Institute of History Belgrade, 2017, ss. 165-189.

²⁷ Holmes, *a.g.e.*, s. 269 vd.

²⁸ Bu konuda daha detaylı bir çalışma için bkz. Veysel Göger, "Askerî Devrim Kuramı ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 22/42, 2017, ss. 67-106.

²⁹ Kahraman Şakul, *Military Engineering in the Ottoman Empire: The Original Version*, https://www.academia.edu/19826125/Military_Engineering_in_the_Ottoman_Empire_The_Original_Version [Son Erişim: 01.12.2018]. Şakul'un bu makalesi, Osmanlı askerî teknolojisi söz konusu olduğunda yeni şeyler söylemenin ve kabul edilmenin ne kadar güç olduğunu da göstermektedir. Makale, evvela 2013 senesinde yayımlanmış ancak izni ve onayı olmayan editör müdahaleleri sebebiyle Şakul, yazısının orijinal versiyonunu academia.edu ağ sayfasından da paylaşmıştır. Söz konusu makaleye editör müdahaleleri için bkz. Kahraman Şakul, "Bruce P. Lenman (ed.), *Military Engineers and the Development of the Early-Modern European State*", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 45, 2015, ss. 286-297.

Osmanlı kaleleri üzerine yakın tarih içinde yayımlanmış önemli bir giriş yazısı da, mesaisini son senelerde yeniden kalelere ayıran Mahir Aydın tarafından kaleme alındı. Makalesinde, yukarıda zikredilen literatürden farklı olarak, 18. yüzyılın sonuna ve 19. yüzyılın ilk yarısına mercek tutan Aydın, kaleler söz konusu olduğunda Osmanlı askerî mimarisinin terimlerini de geniş bir şekilde ele aldı.³⁰ Aydın, makalesinde aynı zamanda birçok Osmanlı kalesinin de ismini bölgeler halinde zikreder ki bu açıdan bakıldığında bile Osmanlı askerî tarihçiliğinin bu alanda kat etmesi gereken yol ortadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Osmanlı askerî mimarisini çalışmanın güçlükleridir; öyle ki şu an elimizde az sayıda kale planı bulunmaktadır. Bu noktada Osmanlı arşivlerinde yer alan bazı kale planlarının kısa zaman önce yayımlanması şüphesiz önemli bir katkıdır.³¹

Bilhassa 1774'ten itibaren ve Nizam-ı Cedid döneminde Osmanlı kalelerinin modernizasyonu bağlamında, aşağıda işaret edilecek tekil çalışmalar haricinde, Osmanlı askerî mimarisini bütüncül olarak inceleyen bir araştırma olmaması büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Oya Şenyurt'un makalesi, III. Selim döneminde Osmanlı emrinde kale modernizasyonu çalışmaları yürüten iki Fransız mühendis François Kauffer ve Joseph Gabriel Monnier ekseninde bu döneme ışık tutar.³² Ne var ki bu makalede Osmanlıların askerî mimaride kullandığı bazı terimler tartışılırken açıkça yanlış sonuçlara ulaşılmıştır.³³ Bu durum en azından Osmanlı askerî mimarisinin terminolojisi alanında yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

III. Osmanlı Kaleleri Üzerine Monografiler ve Makaleler

Elinizdeki derginin bir diğer makalesi Belgrad Kalesi'nin 1739 Belgrad Antlaşması neticesinde Osmanlılara teslim edilme sürecini aktarıyor. Hakan Karagöz, yoğun olarak Avusturya arşivlerinden edindiği belgeleri kullanarak bir kalenin, barış görüşmelerinin nasıl olup da merkezine yerleştiğini ve ilgili antlaşma şartlarının hangi zorluklarla tatbik edilebildiğini gösteriyor. Karagöz'ün makalesi, Belgrad Kalesi'nin 1739'da yeniden Osmanlı hâkimiyetine girişine dair hazırladığı tezin bulgularına dayanıyor.³⁴

³⁰ Mahir Aydın, "Kaleler", *Osmanlı Askerî Tarihi- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (Ed.) Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş yayınevi, 2013, ss. 11-33. Kaleler bahsinde bir başka önemli giriş yazısı için bkz. Semavi Eyice, "Kale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, 2001, ss. 234-242.

³¹ Ersin Kırca, Vahdettin Atik, Resul Köse v.d. (Haz.), *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., 2016.

³² Oya Şenyurt, "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28/2, 2013, ss. 487-521.

³³ Şenyurt, bu dönemde inşa edilen tabyaları ifade eden şans teriminin kökeninin İtalyanca fortuna kelimesinden mülhem olduğu iddia eder, bkz. Şenyurt, *a.g.e.*, s. 500. Ancak tespit edebildiğim en erken tarihli kullanımı 17. yüzyıla kadar uzanan terim Almanca die Schanze kelimesinden Türkçeye girmiştir. Bu konuda bkz. Ömer Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016, ss. 115-116.

³⁴ Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2008.

Belgrad Kalesi, Osmanlı tarihi içerisindeki öneminden olsa gerek, diğer kalelere nispetle daha çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Fethini takip eden süre içerisinde Belgrad ve etraf coğrafyadaki Osmanlı idaresini doktora tezinde inceleyen İlhan Türkmen, çalışmasının önemli bir kısmını Belgrad Kalesi'ne ayırmıştır.³⁵ Keza Selim Aslantaş da, Belgrad'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden 18. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan dönemi ana hatlarıyla, ancak özellikle Belgrad Kalesi ve garnizonu bahsinde Türkçe literatürde bulunması güç olan sayıları Sırp tarihçilerin çalışmalarından aktararak ele alıyor.³⁶

Belgrad'ın 1739'da Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra kalede yapılan tamir ve inşa faaliyetleri hakkında Tahir Sevinç'in kaleme aldığı makale, Bâbîâlî'nin stratejik önemi açık olan bu kaledeki yeni istihkâmlar için yaptığı harcamaları ayrıntılarıyla ortaya döküyor.³⁷ Bu sayılan çalışmalar Belgrad Kalesi ve garnizonu hakkında önemli bilgiler sağlarken, kalenin mimarisi üzerine yapılmış en kapsamlı eser Sırp tarihçi Marko Popović tarafından kaleme alınmıştır.³⁸ Sayıca daha fazla araştırmaya konu edilmiş olmasına rağmen Belgrad üzerine bütüncül bir monografi olmadığı gibi, 1739-1804 ve daha sonra özellikle Sırbistan'ın bağımsızlığına giden süreçte Belgrad Kalesi ve Balkanların kilidindeki Osmanlı garnizonu üzerine bir araştırma bulunmadığı düşünüldüğünde, Osmanlı askerî tarihçiliği içinde Osmanlı kalelerinin ne denli ihmal edildiği ortaya çıkar.

Balkanlardaki bir diğer stratejik Osmanlı kalesi Vidin de nispeten daha iyi araştırılmış durumdadır. Bunun en önemli sebebi Vidin sicilleri başta olmak üzere ilgili kayıtlarının bir seri halinde korunmuş ve uzun zamandır kullanıma açık olmasıdır. Nitekim Rossitsa Gradeva'nın Vidin Kalesi ve garnizonu üzerine yazılmış iki önemli çalışması önemli oranda bu sicillere dayanmaktadır. Söz konusu makalelerin ilkinde Vidin'in 1683-1699 Harbi sırasındaki rolünü tartışan Gradeva, diğer çalışmasında ise daha geniş bir zaman aralığı içerisinde, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan dönemde Vidin'i bir serhad bölgesi olarak ele almıştır.³⁹

Vidin üzerine yapılmış bir diğer önemli çalışma Mahir Aydın tarafından kısa süre önce yayımlanmıştır. Aydın'ın kitabı, Osmanlı kaleleri üzerine yazılmış -bazıları aşağıda ayrıca zikredilecek- monografilerden geniş bir döneme mercek

³⁵ İlhan Türkmen, *XVI. Yüzyılda Belgrad Kazası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2014. Tez başlığının vaat ettiğinden farklı olarak Türkmen'in Belgrad Kalesi'ne dair verdiği bilgilerin büyük bir kısmı 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başına aittir.

³⁶ Selim Aslantaş, "Belgrad-ı Dârü'l-cihâd", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 2011, ss. 13-37.

³⁷ Tahir Sevinç, "Belgrad Kalesi'nde Tamir ve İmar Faaliyetleri (1740-1743)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 2014, ss. 111-130.

³⁸ Marko Popović, *The Fortress of Belgrade*, Belgrad: The Institute for the Protection of Cultural Monuments of Belgrade, 1991. Bu kitabın aslı olan Sırpça eserini daha sonra genişleterek yeniden basan Popović, geniş bir İngilizce özetle Sırpça bilmeyen okurların da çalışmasından faydalanmasını kolaylaştırmıştır, bkz. *Beogradska Tvrdava - The Fortress of Belgrade*, Belgrad, 2006.

³⁹ Rossitsa Gradeva, "War and Peace along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century", *Oriente Moderno*, New Series 20 (81), 2001, ss. 149-174; "Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 331-351. Gradeva'nın bu iki makalesi haricinde Vidin üzerine çok sayıda çalışması bulunmaktadır.

tutmasıyla ayrılır. 1699 sonrasında bir serhad şehri olarak yeniden önem kazandığı tarihlerden itibaren Vidin Kalesi'nin mimari özelliklerini, garnizon yapısını ve Vidin'deki Osmanlı askerlerinin sosyo-ekonomik durumunu incelediği kitabında Aydın, Osmanlı arşivi kaynaklarından azami ölçüde istifade etmiştir.⁴⁰ 18. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın başına uzanan kısa, fakat Vidin ve Osmanlı tarihi için "uzun" bir dönemi ele aldığı doktora tezinde Nagehan Üstündağ Özdemir de bir garnizon şehir olan Vidin'de Osmanlı askerlerinin sosyal hayatlarını, bilhassa da yeniçerilerin ailelerini tarih sahnesine çıkarır.⁴¹

Ne var ki imparatorluğun diğer kaleleri Belgrad ve Vidin kadar araştırılmamıştır. Rusya'nın tehdit unsuru olarak ortaya çıkmasından sonra Aşağı Tuna bölgesindekiler başta olmak üzere Rus serhaddindeki kaleler hakkında çalışmalar yapılmıştır. Bu cümleden olmak üzere Ömer Bıyık'ın Hotin,⁴² Cengiz Fedakâr'ın Bender ve Kılburun⁴³ üzerine yaptıkları çalışmalar adı geçen kalelerin Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Habsburg savaşlarındaki rollerine dair katkı sunuyor. Hakan Engin'in 1787-1792 Harbi sırasında İbrail Kalesi üzerine hazırladığı yüksek lisans tezi de bu bağlamda sayılması gereken çalışmalar arasındadır.⁴⁴ Engin, tezinden ayrı olacak İbrail Kalesi'ni daha geniş bir dönem içerisinde askerî mimari açısından ele alan bir kitap da hazırlamıştır.⁴⁵ Osmanlı-Rus savaşlarının cephesindeki kalelerden bir diğeri olan Kili Kalesi de, yine savaşlar özelinde, 1768-1774 Harbi ve 1787-1792 Harbi sırasında, Işık Ertekin tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.⁴⁶

Osmanlı-Rus harplerinin doğu cephesi, daha kesin bir ifadeyle Karadeniz'in doğusundaki kaleler de akademik ilgi gösterilen Osmanlı kaleleri arasındadır. Bu bağlamda, daha önce Mahir Aydın'ın Faş Kalesi üzerine yayınladığı bir makalesini zikretmişim.⁴⁷ Karadeniz sahilinde stratejik bir öneme sahip Faş (Poti) Kalesi'nin kuzeyinde, yine Kafkasya'da Osmanlı-Rus hâkimiyet mücadelesinin

⁴⁰ Mahir Aydın, *Vidin Kalesi – Tuna Boyundaki İnci*, İstanbul: Ötüken yay., 2015.

⁴¹ Nagehan Üstündağ Özdemir, *18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2014. Vidin kadı sicillerinden hareketle garnizondaki askerlerin gündelik hayatlarına dair şu çalışmaya da bakılabilir: Zübeyde Güneş Yağcı ve Mustafa Akkaya, "XVIII. Yüzyılda Bir Serhat Şehri Olan Vidin'de Askerler: Gündelik Yaşam Üzerine Değerlendirme", *Daily Life in the Balkans in the Ottoman Empire Era - Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat*, (Ed.) Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2014, ss. 51-98.

⁴² Ömer Bıyık, "Osmanlı-Rus Hududunda Bir Kale: XVIII. Yüzyılda Hotin", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29/2, 2014, ss. 489-513.

⁴³ Cengiz Fedakâr, "1787-1792 Osmanlı Avusturya, Rus Savaşları'nda Bender Kalesi", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, (Eds.) Emine Uyumaz, Muharrem Kesik vd., İstanbul: Bilge Kültür Sanat yay., 2013, ss. 382-393; "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri", *Karadeniz Araştırmaları*, 46, 2015, ss. 119-136.

⁴⁴ Hakan Engin, *1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi, 2013.

⁴⁵ Hakan Engin, *İbrail Kalesi'nin Modernizasyonu: Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre (1736-1819)*, Braila, 2012.

⁴⁶ Işık Ertekin, *Kili Kalesi (1767-1792)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi, 2015.

⁴⁷ Bkz. dipnot 8. Aydın'ın Faş Kalesi üzerine bir diğer eseri için bkz. "Kafdağı'nda Türk Kalesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20: Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan, 2008, ss. 297-328.

neticesinde, Bâbiâli tarafından inşa edilen Sohum Kalesi üzerine Fedakâr'ın makalesi de önemlidir.⁴⁸

Karadeniz'in doğusunda, Kafkasların hâkimiyeti için cereyan eden Osmanlı-Rus mücadelesinde zorlu coğrafyada tutunabilmek için, bilhassa da 1774'te Kırım'ın bağımsızlığı (Daha sonra Rusya tarafından ilhak edilecektir.) sonrasında Bâbiâli'nin geliştirdiği stratejinin bir boyutu da bölgedeki askerî varlığının tahkim edilmesiydi. Bu cümleden olmak üzere Anapa Kalesi de bir düğüm noktasıydı. Fedakâr'ın Kafkasya'da Osmanlı-Rus mücadelesi ekseninde Anapa Kalesi üzerine kaleme aldığı monografi, Osmanlı kalelerinin Bâbiâli'nin stratejisinin uzantısı olduğunu sarih bir şekilde ortaya koyduğu gibi, böylesine büyük bir strateji için imparatorluğun imkânlarının sınırlarını da göstermesi bakımından kıymetlidir.⁴⁹

Osmanlı Macaristanı'ndaki kaleler de önemli sayıda araştırmaya konu olmuştur. Daha önce işaret edilenler dışında, Uyvar Kalesi üzerine yapılmış iki çalışmayı da zikretmek gerekir. M.Fatih Çalışır'ın Bilkent Üniversitesi'nde hazırladığı yüksek lisans tezi, fethinden itibaren Uyvar Kalesi'ni, bilhassa da garnizonunu inceliyor.⁵⁰ Yine Uyvar Kalesi ve garnizonunu merkeze alarak eyaletteki Osmanlı idaresini inceleyen bir monografi de Ahmet Şimşirgil tarafından yayımlandı.⁵¹

Benzer şekilde, bir kale merkezinde nispeten küçük bir coğrafyaya sahip Temeşvar Eyaleti üzerine Pál Fodor ve Géza Dávid'in makalelerini de Osmanlı kaleleri başlığı altına koyabiliriz. Fodor, Osmanlı hâkimiyeti boyunca Temeşvar'ı ele alırken,⁵² Dávid, Karlofça Antlaşması'ndan sonra Bâbiâli'nin Temeşvar'da kurmaya çalıştığı düzeni incelediği çalışmasında Osmanlı kaynaklarını yetkinlikle kullanıyor.⁵³ 1699 sonrasında Osmanlı başkentinin Habsburg serhaddindeki askerî stratejisinin bir parçası olarak Temeşvar garnizonuna verdiği nizam çerçevesinde imparatorluğun gücünün sınırlarını tartışan bir makale de tarafımdan kaleme alındı.⁵⁴ Ancak Osmanlı Macaristanı söz konusu olduğunda daha geniş bir perspektiften yazılmış eserlerin sayısı daha çoktur.

⁴⁸ Cengiz Fedakâr, "Kafkasya'da Osmanlı Tahkimatı: Sohum Kalesi (1723-1729)", *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2: *Kafkasya Özel Sayısı*, 2017, ss. 163-193.

⁴⁹ Cengiz Fedakâr, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı: Kırım'a Giden Yolda Anapa Kalesi (1781-1801)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2014.

⁵⁰ M.Fatih Çalışır, *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province (1664-1685)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2009.

⁵¹ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar - Türk Uyvar 1663-1685*, İstanbul: Beylik yay., 2015.

⁵² Pál Fodor, "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der osmanischen Eroberung", *Südoest-Forschungen*, 55, 1996, ss. 25-44.

⁵³ Géza Dávid, "The Eyalet of Temesvar in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, 18/1: The Ottoman Empire in the Eighteenth Century, 1999, ss. 113-128.

⁵⁴ Ömer Gezer, "Macaristan'da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar'a 'Eğri Nizamı'nın Verilmesi ve Maliyeti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 2017, ss. 141-146.

IV. Serhad Bölgeleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Osmanlı İmparatorluğu'nun idarî örgütlenmesinin temelinde sancaklar ve eyaletler bulunurdu; serhad eyaletlerinde ise kaleler askerî örgütlenmenin temel yapı taşıydı. Bu bakımdan Osmanlı kaleleri üzerine yapılmış incelemelerin bir kısmı esasen serhad çalışmaları olarak da sınıflandırılabilir. Bu nedenle, elinizdeki yazının sınırları çerçevesinde bu araştırmalara değinmek lazımdır.

Osmanlı Macaristanı üzerine yapılmış araştırmaların önemli bir kısmı Macar tarihçilerin elinden çıkmıştır ve pek azı Türkçeye çevrilmiştir.⁵⁵ Osmanlı kaleleri bağlamında ise en başta zikredilmesi gereken, Klára Hegyi'nin uzun yıllar boyunca büyük emek sarf ettiği açık olan araştırmalarıdır. Hegyi, çalışmalarında Osmanlı Macaristanı'nı bir bütün olarak ele alır; Budin, Temeşvar, Eğri, Kaniye, Varad ve Uyvar eyaletlerindeki Dergâh-ı ali ya da yerli kulu ayırt etmeksizin bütün garnizon askerlerinin tarih içindeki sayılarını Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak verir. Evvela geniş bir makalede araştırmasının ilk sonuçlarını yayımlayan Hegyi, daha sonra Macarca üç ciltlik bir eser kaleme almıştır.⁵⁶ Osmanlı tarihçilerinin çok azının nüfuz ettiği bir dilde yazılmış olması sebebiyle gereken ilgiyi maalesef görmeyen çalışmasının gözden geçirilmiş bir hali İngilizce olarak 2018 senesi içerisinde basıldı.⁵⁷

Hegyi'nin çalışması Osmanlı askerî tarihçiliği içerisine Osmanlı garnizon askerlerine gösterdiği ilgi nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Aynı tarihlerde yayımlanan Mark Stein'in yine Macaristan'daki Osmanlı askerî örgütlenmesini, daha da özel olarak Kaniye ve Uyvar'daki garnizonları inceleyen çalışmaları da dikkat çekicidir.⁵⁸ Bu konuda halihazırda yazılmış en kapsamlı monografi Claudia Römer'in kaleminden çıkmıştır. Römer, Macaristan kalelerindeki Osmanlı neferlerinin arz ve beratlarından hareket ederek, nispeten erken bir dönemde, III. Murad'ın saltanatı zamanında, Osmanlı garnizonlarının yapısına ışık tutmakla kalmaz, Osmanlı askerî bürokrasisinin işleyişini de ele alır.⁵⁹ Macaristan'daki Osmanlı garnizonları üzerine Asparuch Velkov ve Evgeniy Radushev'in beraber neşrettikleri 1549-1550 tarihli bir yoklama defteri de hem Budin'in Osmanlı

⁵⁵ Macar tarihçilerin Osmanlı tarihine yönelik katkıları hakkında bir değerlendirme için bkz. Géza Dávid ve Pál Fodor, "Osmanlı Tarihi ile İlgili Macaristan'daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirmesi", *XIII. Türk Tarihi Kongresi - Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu yay., 2002, ss. 1-37.

⁵⁶ Klára Hegyi, "Ottoman Network of Fortresses in Hungary", *Ottomans, Hungarians, and the Habsburgs in Central Europe The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (Eds.) Géza Dávid ve Pál Fodor, Leiden: Brill, 2000, ss. 163-194; *A török hódoltság várai és várkatonasága*, 3 cilt, Budapeşte, 2007.

⁵⁷ Klára Hegyi, *The Ottoman Military Organization in Hungary - Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018. Macaristan'daki Osmanlı varlığı için ayrıca şu çalışmalara bakılmalıdır: Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*, İstanbul: Ege yayıncılık, 2001; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul: Kitabevi, 2010.

⁵⁸ Kitap için bkz. dipnot 22. Stein ayrıca geniş bir özet halinde Osmanlı garnizon askerlerini şu makalesinde ele almıştır: "Military Service and the Material Gain on the Ottoman-Habsburg Frontier", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 445-468.

⁵⁹ Claudia Römer, *Osmanische Festungsbesatzungen in Ungarn zur Zeit Murads III., dargestellt an Hand von Petitionen zur Stellenvergabe*, Viyana: Öst. Akademie der Wissenschaften, 1995.

fethinden sonraki askerî durumunu ele alması, hem de Osmanlı garnizonları söz konusu olduğunda yapılmış yegane neşriyat olması sebebiyle fevkalade önemlidir.⁶⁰

Bu noktada Osmanlı askerî bürokrasisinin işleyişine değinen az sayıdaki çalışma için bir parantez açmak gerekir. Erken modern dönemde Osmanlı merkezî bürokrasisinin kurumları ve işleyişi üzerine İ.H.Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı monografinin Osmanlı tarihçileri için hâlâ kıymetini koruduğu açıktır.⁶¹ Belki de böylesine bir başucu esere sahip olmanın verdiği kolaylık tarihçileri Osmanlı bürokrasisinin gelişimini çalışmaktan alıkoyuyor. İmparatorluğun taşra bürokrasisi için de aynı durum söz konusudur. Osmanlı garnizonlarına dair en geniş malumatı edinebildiğimiz mevâcip defterleri üzerine Orhan Kılıç'ın makalesi bu konuda bir istisna teşkil eder. Kılıç çalışmasında, imparatorluğun İran serhaddinde 17. yüzyılda özellikle Van Kalesi örneğinde Osmanlı garnizonlarının yapısını ve mevâcip defterlerinin hangi bürokratik süreç sonucunda ortaya çıktığını ele alır.⁶² Kale ve müstahfız defterlerinin ortaya çıkışı, askerî tarih bakımından önemi ve Türkiye arşivlerindeki yeri üzerine Adnan Gürbüz'ün kaleme aldığı yazı da değerlidir.⁶³

İmparatorluğun kale neferlerini ilgilendiren beratlardan hareketle hazırladığı doçentlik takdim tezinde Klaus Schwarz, III. Murad zamanında, askerî/malî bürokrasinin ulufe ödeme yöntemlerinin nasıl işlediğini ortaya koyar.⁶⁴ Schwarz çalışmasında özellikle Bosna'ya mercek tutar. Vakiâ Bosna, Osmanlı tarihi içindeki önemine binaen, birçok araştırmaya konu olmuştur. Yugoslavya içinde Boşnakların ulusal haklarının tanınması sürecinde kaleme alınan eserlerden biri olan Hamdija Kreševljaković imzalı kitap imparatorluk içinde Bosna'ya özgü bir figür olan kapudanları inceler.⁶⁵ Kapudanlıklar Osmanlı kaleleriyle doğrudan alakalı olmadıkları halde, her biri esasen merkezi bir kalenin etrafındaki irili ufaklı coğrafyayı savunan askerî birimler olması sebebiyle önemlidir. Bu önem, Boşnak tarih yazımında, Bosna'nın kesintisiz biçimde kendini idare ettiğini vurgulamak için kullanılır. Gerçekten de en azından mevâcip defterlerine bakıl-

⁶⁰ Asparuch Velkov ve Evgeniy Radushev, *Ottoman Garrisons on the Middle Danube Based on Austrian National Library MS MXT 562 of 956/1549-1550*, Introduction by Strashimir Dimitrov, Budapeşte: Akadémia Kiadó, 1996.

⁶¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK yay., 1988; *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, 2 cilt, Ankara: TTK yay., 1988.

⁶² Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcip Defterleri", *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 31, 2012, ss. 87-127.

⁶³ Adnan Gürbüz, "Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Müstahfızân Defterleri", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi – 21-23 Kasım 2012 İstanbul- Bildiriler*, cilt I, Ankara, 2013, ss. 379-391.

⁶⁴ Klaus Schwarz, *Osmanische Sultansurkunden: Untersuchungen zur Einstellung der Besoldung osmanischer Militärs in der Zeit Murads III.*, (Ed.) Claudia Römer, Stuttgart: Franz Steiner, 1997.

⁶⁵ Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1954. Eserin ayrıca sonunda geniş Almanca özeti vardır. Kapudanlıklar hakkında ayrıca bkz. Moaçanın, Nenad. "Exposing Existing Fallacies Regarding The Captaincies in the Bosnian Frontier Area between the 16th-18th Centuries", *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium International Project Conference Papers 2: 'Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750'* (Graz, December 9-12, 1998), (Ed.) Drago Rokсандić ve Nataša Štefanec, Budapeşte, 2000, ss. 75-89.

diğında Bosna'da Osmanlı ordusunun genel olarak Bosnalı Müslüman nüfusa dayandığı ortaya çıkar. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Habsburg serhaddinde Osmanlı askerî düzenini incelediğim doktora tezimin⁶⁶ Bosna ile ilgili bölümü bu iddiayı en azından barış dönemlerinde Bosna kalelerinde dergâh-ı âli yeniçerisi bulunmadığı tespitiyle destekliyor.

Ne var ki İstanbul'un seferber ettiği mali kaynaklar olmasaydı eyaletin kendini savunmasının hiç de kolay olmayacağı açıktır. Nitekim 1699 sonrasında yeni sınır serhadde çevrildikten sonra eyalette yapılan kale modernizasyonu için Bâbiâli önemli meblağı gözden çıkarmıştı. Eyüp Kul'un eyaletin paşa sancağındaki kale tamir ve inşaa faaliyetlerini incelediği makalesi İstanbul'un çabasını gözler önüne seriyor.⁶⁷ 1736-1739 Savaşı'nda Bosna cephesini inceleyen Michael Hickok da, kitabında Osmanlı merkezinin hem maddi, hem de savaş sırasında seferber edebildiği insan gücü, dahası bürokratik mekanizma sayesinde Bosna'ya hâkim olduğunu ortaya koyuyor.⁶⁸

Osmanlılar Bosna'yı fethinden itibaren büyük bir savunma ünitesi olarak planladılar. Bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç varsa da, geçtiğimiz bir iki yılda yapılan çalışmalarla en azından bazı zaman dilimleri için eyaletin askerî tarihi, bilhassa da kale sistemleri hakkında geçmişe nazaran daha çok şey biliniyor. Okan Güven'in Osmanlı-Venedik Savaşı'nın bitiminden Osmanlı-Habsburg/Kutsal İttifak Harbi'nin başlangıcına kadar, 1669-1683 arasında Bosna kalelerini ele aldığı yüksek lisans tezi bu çalışmalar arasında yer alıyor.⁶⁹ Uğur Altuğ'un makalesi ise, Bosna'nın bir eyalet olarak teşekkülünden önce, Osmanlıların Rumeli serhaddindeki kaleler sistemini ele alıyor.⁷⁰

İmparatorluğun erken dönemlerinde Balkanlardaki savunma sistemine yönelik önemli bir başka çalışma da, elinizdeki sayıya da katkıda bulunan Göksel Baş'ın kaleminden çıktı. Baş, 1450'lerden 16. yüzyılın başına uzanan bir dönemde Balkanlardaki Osmanlı serhaddini incelediği tezinde bu dönemde kalelerde bulunan askerî sınıflara mercek tuttuğu gibi, imparatorluğun savunma ihtiyaçları için malî kaynaklarını nasıl seferber ettiğini de ayrıntılı bir şekilde inceliyor.⁷¹ Göksel Baş'ın okuyacağınız makalesi de, tezinin yeni bulgularla desteklenmiş geniş bir Türkçe özeti.

Son olarak kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse; yeni askerî tarihçiliğin akademik çevrelere nüfuz etmesiyle ivme kazanan Osmanlı askerî tarihi araştırmalarının önemli bir parçası olan kaleler, garnizonlar ve imparatorluğun

⁶⁶ Bkz. dipnot 33.

⁶⁷ Eyüp Kul, "Bosna Sancağı'nda Yapılan Kale Tamirleri (1705-1715)", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, c. 3, (Ed.) Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, ss. 1043-1066.

⁶⁸ Michael Robert Hickok, *Ottoman Military Administration in Eighteenth-Century Bosnia*, Leiden: Brill, 1997.

⁶⁹ Okan Güven, *İki Savaş Arasında Bosna Kaleleri (1669-1683)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017.

⁷⁰ Uğur Altuğ, "XV. Yüzyılda Balkanlar'da Osmanlı Kaleleri ve Geçirdikleri Yapısal Değişimler", *Halil İnalçık Armağanı III*, (Ed.) Ahmet Özcan, İstanbul: Doğu Batı yay., 2017, ss. 74-106.

⁷¹ Göksel Baş, *Ottoman Serhad Organization in the Balkans (1450s to Early 1500s)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2017.

serhadleri üzerine çok daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunuyor. En büyük eksiklik, askerî bir mekan olarak kaleler için Osmanlıların kullandığı terimlerin çağlar içinde ne ifade ettiğini ortaya koyan bir başvuru eserinin olmayışı. Bu konuda tarihçiler, sanat tarihçileri ve arkeologların birlikte çalışması gerektiği ortada. Diğer yandan Osmanlı kale ve garnizonlarını ilgilendirdiği boyutuyla askerî ve malî bürokrasi üzerine yapılacak çalışmalar imparatorluğun serhadlerine verdiği önemi anlamamıza yardımcı olacaktır. Keza Osmanlı askerî mühendisliği bağlamında, özellikle 17. yüzyıldan Nizam-ı Cedid'e uzanan bir dönemde kale mimarisinin değişimi üzerine bir monografinin olmayışı büyük bir eksiklik olarak göze çarpıyor. Gerek tekil olarak, gerekse bütün bir kale sistemi olarak henüz layıkıyla araştırılmamış birçok kale olması da önümüzde duran iş yükünün ne denli büyük olduğunu göstermektedir.

Abstract

An Overview of the Literature on the Ottoman Fortresses

This paper deals with the research on the Ottoman fortresses with a special focus on the Ottoman Balkans. The number of studies on the Ottoman fortresses, which are an integral part of the Ottoman military history, is incompatible with the huge geography of the empire. Since the new military historiography became the agenda of Ottoman historians, the fortresses are increasingly being addressed by historians. In this article, which aims to give a general overview of the literature, first the studies of the Ottoman military architecture, then monographs of the fortresses and finally researches on the Ottoman fortress system in the frontiers are viewed.

Keywords: Ottoman fortresses, Ottoman military architecture, frontiers, military bureaucracy.

KAYNAKÇA

- Ágoston, Gábor, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Ágoston, Gábor, *Barut, Top ve Tüfek – Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Gücü ve Silah Sanayisi*, (Çev. Tanju Kada), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.
- Altuğ, Uğur, "XV. Yüzyılda Balkanlar'da Osmanlı Kaleleri ve Geçirdikleri Yapısal Değişimler", *Halil İnalçık Armağanı III*, (Ed.) Ahmet Özcan, İstanbul: Doğu Batı yay., 2017, ss. 74-106.
- Aslantaş, Selim, "Belgrad-ı Dârü'l-cihâd", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 2011, ss. 13-37.
- Aydın, Mahir, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları*, 6, 1986, ss. 67-138.
- Aydın, Mahir, "Kafdağı'nda Türk Kalesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20: Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan, 2008, ss. 297-328.

- Aydın, Mahir, "Kaleler", *Osmanlı Askerî Tarihi- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, (Ed.) Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş yayınevi, 2013, ss. 11-33.
- Aydın, Mahir, *Vidin Kalesi – Tuna Boyundaki İnci*, İstanbul: Ötüken yay., 2015.
- Baş, Göksel, *Ottoman Serhad Organization in the Balkans (1450s to Early 1500s)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2017.
- Batmaz, Eftal Şükrü, *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Kalelerin İdari ve Askeri Fonksiyonları (1550- 1750)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1989.
- Batmaz, Eftal Şükrü, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7, 1996, ss. 1-10.
- Bıyık, Ömer, "Osmanlı-Rus Hududunda Bir Kale: XVIII. Yüzyılda Hotin", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29/2, 2014, ss. 489-513.
- Bilge, Sadık Müfit, *Osmanlı'nın Macaristanı*, İstanbul: Kitabevi, 2010.
- Çalışır, M.Fatih, *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province (1664-1685)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2009.
- Dávid, Géza, "The Eyalet of Temesvar in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, 18/1: The Ottoman Empire in the Eighteenth Century, 1999, ss. 113-128.
- Dávid, Géza ve Pál Fodor, "Osmanlı Tarihi ile İlgili Macaristan'daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirmesi", *XIII. Türk Tarihi Kongresi - Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu yay., 2002, ss. 1-37.
- Engin, Hakan, *İbrail Kalesi'nin Modernizasyonu: Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre (1736-1819)*, Braila, 2012.
- Engin, Hakan, *1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harpleri Sırasında İbrail Kalesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi, 2013.
- Erdoğan, Muzaffer, "Osmanlı Mimari Tarihinin Arşiv Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 3/5-6, 1951 [1953], ss. 95-123.
- Ersoy, Bozkurt ve Svetlana Beliaeva (Bilyayeva), "Özü Kalesi (Ukrayna-Ochakiv) Arkeolojik Çalışmaları", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997, Ankara*, c. I, (Haz. Azize Aktaş Yasa), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1999, ss. 263-268.
- Ertekin, Işık, *Kili Kalesi (1767-1792)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi, 2015.
- Eyice, Semavi, "Kale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, 2001, ss. 234-242.
- Fedakâr, Cengiz, "1787-1792 Osmanlı Avusturya, Rus Savaşları'nda Bender Kalesi", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, (Eds.) Emine Uyumaz, Muharrem Kesik vd., İstanbul: Bilge Kültür Sanat yay., 2013, ss. 382-393;

- Fedakâr, Cengiz, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı: Kırım'a Giden Yolda Anapa Kalesi (1781-1801)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2014.
- Fedakâr, Cengiz, "1787-1792 Osmanlı-Rus Harplerinde Kılburun, Özi Nehri ve Hocabey Muharebeleri", *Karadeniz Araştırmaları*, 46, 2015, ss. 119-136.
- Fedakâr, Cengiz, "Kafkasya'da Osmanlı Tahkimatı: Sohum Kalesi (1723-1729)", *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2: Kafkasya Özel Sayısı, 2017, ss. 163-193.
- Finkel, Caroline ve Victor Ostapchuk, "Outpost of Empire: An Appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi", *Muqarnas*, 22, 2005, ss. 150-188.
- Fisher, Alan, "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 21/2, 1973, ss. 161-174.
- Fodor, Pál, "Bauarbeiten der Türken an den Burgen in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXV/1, 1981, ss. 55-88.
- Fodor, Pál, "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, 55, 1996, ss. 25-44.
- Gabriel, Albert, *Les châteaux turcs du Bosphore*, Paris: E.de Boccard, 1943.
- Gerelyes, Ibolya ve Gyöngi Kovács (Ed.), *Archeology of the Ottoman Period in Hungary - Papers of the Conference Held at the Hungarian National Museum, Budapest, 24-26 May 2000*, Budapeşte, 2003.
- Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer: Habsburg Sınırında Osmanlı Askerî Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016.
- Gezer, Ömer, "Macaristan'da Son Osmanlı Garnizonu: Temeşvar'a 'Eğri Nizami'nin Verilmesi ve Maliyeti", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 2017, ss. 141-146.
- Göger, Veysel, "Askerî Devrim Kuramı ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 22/42, 2017, ss. 67-106.
- Göyünç, Nejat, "Osmanische Festungen auf dem Balkan im 18. Jahrhundert", *Internationaler Kongress für Militärgeschichte Wien 6.-10. Juni 1983, Beiträge*, Viyana, 1983, ss. 79-83.
- Gradeva, Rossitsa, "War and Peace along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century", *Oriente Moderno*, New Series 20 (81), 2001, ss. 149-174.
- Gradeva, Rossitsa, "Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 331-351.
- Gürbüz, Adnan, "Osmanlı Klasik Döneminin Kale ve Müstahfizân Defterleri", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin*

- Rolü Uluslararası Kongresi – 21-23 Kasım 2012 İstanbul- Bildiriler*, cilt I, Ankara, 2013, ss. 379-391.
- Güven, Okan, *İki Savaş Arasında Bosna Kaleleri (1669-1683)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017.
- Hegyi, Klára, "Ottoman Network of Fortresses in Hungary", Ottomans, Hungarians, and the Habsburgs in Central Europe The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest, (Eds.) Géza Dávid ve Pál Fodor, Leiden: Brill, 2000, ss. 163-194.
- Hegyi, Klára, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, 3 cilt, Budapeşte, 2007.
- Hegyi, Klára, *The Ottoman Military Organization in Hungary - Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018.
- Hertz, A.Z., "Ada Kale: The Key to the Danube, 1688-1690", *Archivum Ottomanicum*, 3, 1971, ss. 170-184.
- Hertz, A.Z., "Armament and Supply Inventory of Ottoman Adakale, 1753", *Archivum Ottomanicum*, 4, 1972, ss. 95-171.
- Hertz, A.Z., "The Ottoman Conquest of Adakle, 1738", *Archivum Ottomanicum*, 6, 1980, ss. 151-210.
- Hickok, Michael R., *Ottoman Military Administration in Eighteenth-Century Bosnia*, Leiden: Brill, 1997.
- Holmes, Denwood Nathan Stacy, *The Independently Fortified Tower: An International Type in Ottoman Military Architecture, 1452-1462*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton: Princeton University, 2012.
- Högg, Hans, *Türkenburgen an Bosphorus und Hellespont: Ein Bild frühosmanischen Wehrbaus bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts*, Dresden: Focken&Oltmanns, 1932.
- Karagöz, Hakan, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2008.
- Kılıç, Orhan, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri", *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 31, 2012, ss. 87-127.
- Kırca, Ersin, Vahdettin Atik, Resul Köse v.d. (Haz.), *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., 2016.
- Kiel, Machiel, "The Ottoman Castle of Ram (Hram) in Serbia and the Accounts of Its Construction, 1491", *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, (Eds.) Srdan Rudić ve Selim Aslantaş, Belgrad: The Institute of History Belgrade, 2017, ss. 165-189.
- Kovács, Gyöngi, "Ottoman Military Architecture in Hungary", *Thirteenth International Congress of Turkish Art – Proceedings*, (Eds.) Géza Dávid ve Iboyla Gerey, Budapeşte, 2009, ss. 375-392.

- Kreševljaković, Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1954.
- Kul, Eyüp, "Bosna Sancağı'nda Yapılan Kale Tamirleri (1705-1715)", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, c. 3, (Ed.) Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, ss. 1043-1066.
- Moaçanın, Nenad. "Exposing Existing Fallacies Regarding The Captaincies in the Bosnian Frontier Area between the 16th-18th Centuries", *Constructing Border Societies on the Triplex Confinium International Project Conference Papers 2: 'Plan and Practice. How to Construct a Border Society? The Triplex Confinium c. 1700-1750' (Graz, December 9-12, 1998)*, (Ed.) Drago Rokсандić ve Nataša Štefanec, Budapeşte, 2000, ss. 75-89.
- Murphey, Rhoads, "The Construction of a Fortress at Mosul in 1631: A Case Study of an Important Facet of Ottoman Military Expenditure", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1071-1920*, (Ed.) Halil İnalıc ve Osman Okyar, Ankara: Meteksan, 1977, ss. 163-177.
- Murphey, Rhoads, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639 / 1032-1049): Key to the Understanding of the Relationship Between Center and Periphery*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Şikago: University of Chicago, 1979.
- Nicolle, David, *Ottoman Fortifications 1300-1710*, (Illustrated by Adam Hook), Oxford: Osprey, 2010.
- Ostapchuk, Victor ve Svetlana Bilyayeva, "The Ottoman Northern Black Sea Frontier at Akkerman Fortress: The View from a Historical and Archaeological Project", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 137-170.
- Özgüven, Burcu, *Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmed Kaleleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1997.
- Özgüven, Burcu, *Osmanlı Macaristan'ında Kentler, Kaleler*, İstanbul: Ege yayıncılık, 2001.
- Özgüven, Burcu, "The Palanka: A Characteristic Building Type of the Ottoman Fortification Network in Hungary", *Electronic Journal of Oriental Studies*, 4, 2001, ss. 1-12.
- Özgüven, Burcu, "Palanka Forts and Construction Activity in the Late Ottoman Balkans", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 171-187.
- Özgüven, Burcu, "Early Modern Military Architecture in the Ottoman Empire", *Nexus Network Journal Architecture and Mathematics*, 16, 2014, ss. 737-749.
- Pepper, Simon, "Ottoman Military Architecture in the Early Gunpowder Era: A Reassessment", *City Walls: The Urban Enceinte in Global Perspective*, (Ed.) James Tracy, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, ss. 283-316.

- Popović, Marko, *The Fortress of Belgrade*, Belgrad: The Institute for the Protection of Cultural Monuments of Belgrade, 1991.
- Popović, Marko, *Beogradska Tvrdava - The Fortress of Belgrade*, Belgrad, 2006.
- Römer, Claudia, *Osmanische Festungsbesatzungen in Ungarn zur Zeit Murads III., dargestellt an Hand von Petitionen zur Stellenvergabe*, Viyana: Öst. Akademie der Wissenschaften, 1995.
- Schwarz, Klaus, *Osmanische Sultansurkunden: Untersuchungen zur Einstellung der Besoldung osmanischer Militärs in der Zeit Murads III.*, (Ed.) Claudia Römer, Stuttgart: Franz Steiner, 1997.
- Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Ankara: Doğu yay., 1959.
- Sevinç, Tahir, "Belgrad Kalesi'nde Tamir ve İmar Faaliyetleri (1740-1743)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 2014, ss. 111-130.
- Stein, Mark L., *Guarding the Frontier – Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe*, Londra: Taurus Academic Studies, 2007.
- Stein, Mark L., *Osmanlı Kaleleri – Avrupa'da Hudut Boyları*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Stein, Mark L., "Military Service and the Material Gain on the Ottoman-Habsburg Frontier", *The Frontiers of the Ottoman World*, (Ed.) A.C.S. Peacock, Oxford: Oxford University Press, 2009, ss. 445-468.
- Şakul, Kahraman, "Osmanlı Askerî Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/2, 2003, ss. 529-571.
- Şakul, Kahraman (Ed.), *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Şakul, Kahraman, "Bruce P. Lenman (ed.), Military Engineers and the Development of the Early-Modern European State", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 45, 2015, ss. 286-297.
- Şakul, Kahraman, *Military Engineering in the Ottoman Empire: The Original Version*, https://www.academia.edu/19826125/Military_Engineering_in_the_Ottoman_Empire_The_Original_Version [Son Erişim: 01.12.2018].
- Şayin, Cevat ve Gültekin Yıldız (Ed.), *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Şenyurt, Oya, "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28/2, 2013, ss. 487-521.
- Şimşirgil, Ahmet, *Slovakya'da Osmanlılar - Türk Uyvar 1663-1685*, İstanbul: Beylik yay., 2015.
- Türkmen, İlhan, *XVI. Yüzyılda Belgrad Kazası*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, 2014.

- Utkular, İsmail, *Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi yay., 1954.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, 2 cilt, Ankara: TTK yay., 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK yay., 1988;
- Üstündağ Özdemir, Nagehan, *18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2014.
- Velkov, Asparuch ve Evgeniy Radoshev, *Ottoman Garrisons on the Middle Danube Based on Austrian National Library MS MXT 562 of 956/1549-1550*, Introduction by Strashimir Dimitrov, Budapeşte: Akadémia Kiadó, 1996.
- Yağcı, Zübeyde Güneş ve Mustafa Akkaya, "XVIII. Yüzyılda Bir Serhat Şehri Olan Vidin'de Askerler: Gündelik Yaşam Üzerine Değerlendirme", *Daily Life in the Balkans in the Ottoman Empire Era - Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat*, (Ed.) Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Ankara: Gece Kitaplığı, 2014, ss. 51-98.